

NHỮNG NGUYÊN NHÂN DẪN ĐẾN PHONG TRÀO LI KHAI Ở ACEH

PHẠM THỊ VINH*

Người Aceh trong lịch sử đã hình thành một ý thức cộng đồng duy nhất thông qua quá khứ huy hoàng của mình như là một thế lực địa phương, một thành trì chống ngoại xâm với bản sắc Islam mạnh mẽ. Tuy nhiên, giới lãnh đạo và nhân dân Aceh nói chung đã cam kết đi theo nước Cộng hoà Indônêxia và xây dựng một quốc gia thống nhất. Những mối bất bình của họ đối với chính phủ Indônêxia chỉ xuất hiện vào đầu thập kỷ 50 của thế kỷ XX, khi chính phủ huỷ bỏ quy chế cấp tỉnh của Aceh và sáp nhập nó vào tỉnh Sumatra có thủ phủ là Medan. Người Aceh đã từng tự hào về vai trò trung tâm của mình trong cuộc kháng chiến chống ngoại xâm giành độc lập cho đất nước. Vậy mà, khi nước nhà độc lập, họ lại bị gạt ra ngoài lề. Không chỉ có vậy, Islam đã từng là ngọn cờ cố kết dân tộc, là động lực của cuộc đấu tranh giải phóng dân tộc nay cũng bị loại. Bản sắc địa phương chủ nghĩa đã trở đi, khi các nhà lãnh đạo và giới tinh hoa Islam

của Aceh nhận thấy rằng những người lãnh đạo theo chủ nghĩa dân tộc của nước Cộng hoà đã không hiểu và đáp lại những nguyện vọng của họ. Họ không được tham gia vào việc xây dựng các nguyên tắc khẳng định quốc gia dân tộc Indônêxia và Islam đã không được công nhận là nền tảng của quốc gia. Nỗi bất bình của người Aceh bắt đầu từ đó. Năm 1953, người Aceh đã tham gia phong trào Darul Islam⁽¹⁾ xuất phát từ miền Tây Jawa nhằm thành lập một nhà nước Islam ở Indônêxia. Vào thời điểm này chủ nghĩa li khai Aceh chưa xuất hiện, bởi vì người Aceh tham gia Darul Islam với mục đích là thành lập nước Indônêxia Islam và Aceh nằm trong quốc gia đó. Cuộc khởi nghĩa đã bị thất bại hoàn toàn vào năm 1962. Tuy nhiên, mối bất bình của người Aceh vẫn âm ỉ và lại bùng lên mạnh mẽ vào cuối thập kỷ 90. Bạo lực ở Aceh gia tăng tỷ lệ thuận với sự đàn áp của quân đội. Hồ sơ ngăn cách giữa người Aceh với Chính phủ trung ương ngày càng được mở rộng

---

* TS. Phạm Thị Vinh, Viện Nghiên cứu Đông Nam Á.

dẫn đến phong trào li khai đòi độc lập cho Aceh. Chính phủ Indônêxia đã dùng nhiều biện pháp từ đàm phán hoà bình đến đàn áp quân sự, nhưng không những không dẹp được phong trào li khai mà nó ngày càng phát triển phức tạp.

Nguyên nhân dẫn đến phong trào li khai ở Aceh

Xuất phát từ nhận thức rằng cuộc khủng hoảng chính trị ở Aceh không phải là một cuộc xung đột sắc tộc hay tôn giáo bình thường mà là sự xung đột giữa chủ nghĩa địa phương với chính quyền trung ương, trong đó vấn đề dân tộc và tôn giáo chỉ là những tác nhân, chúng tôi đã thử phân tích những nguyên nhân dẫn đến cuộc khủng hoảng này nhìn từ những góc độ khác nhau:

1. Nhìn từ góc độ vị trí địa lý và tài nguyên thiên nhiên

Aceh nằm ở phía Tây Bắc Indônêxia, thuộc miền Bắc đảo Sumatra, cách Jakarta gần 2000 km. Với diện tích 55.390 km², bao gồm 119 hòn đảo lớn nhỏ, Aceh có địa hình rất phức tạp: có biển, đồi núi, cao nguyên, đồng bằng. Tất cả các yếu tố biển, cao nguyên, đồi núi và đồng bằng đó đã cho Aceh một hệ sinh thái phong phú đa dạng với phức thể văn hóa riêng biệt của Aceh.

Aceh có một vị trí địa lý rất thuận lợi: phía Tây giáp với Ấn Độ dương, phía Nam và Đông Nam giáp với các tỉnh khác của đảo Sumatra và Đông Bắc Aceh nhìn ra eo biển quốc tế Melaka tạo điều kiện cho người Aceh tham gia vào luồng mậu dịch buôn bán quốc tế mang lại

không ít nguồn lợi cho địa phương và đất nước Indônêxia. Vì vậy, từ xa xưa, Aceh đã trở thành một khu vực quan trọng, có ý nghĩa chiến lược về cả kinh tế, chính trị và quân sự.

Aceh có nguồn tài nguyên thiên nhiên phong phú cả về trữ lượng và chất lượng, nhất là dầu lửa và khí ga hóa lỏng đem lại nguồn lợi lớn cho đất nước. Ngoài ra, các khoáng sản khác như vàng, thiếc, gỗ quý, hương liệu và các sản phẩm rừng khác cũng là những nguồn lợi lớn mà thiên nhiên ưu đãi cho Aceh. Không những thế, Aceh còn có nguồn hải sản rất lớn đủ cung cấp nguyên liệu cho nền công nghiệp chế biến rất phát triển ở đây. Cùng với những nguồn tài nguyên thiên nhiên phong phú, Aceh còn là nơi cung cấp những sản phẩm nông nghiệp và công nghiệp có giá trị cao như lúa gạo, cao su, dầu cọ, cà phê và hương liệu... Với nguồn tài nguyên phong phú và đa dạng như thế, nhất là dầu lửa và khí đốt, Aceh đã thực sự là một khu vực đầy tiềm năng phát triển. Tuy nhiên, do chính sách tập trung hoá quyền lực chính trị và kinh tế cao độ của chính quyền trung ương, Aceh đã không được quyền quản lý nguồn tài nguyên của mình. Tất cả những sản phẩm khai thác được từ khu vực này đều thuộc về nhà nước và Aceh chỉ được nhận lại phần phân phối và đầu tư ít ỏi từ chính quyền trung ương. Vì vậy, cho đến nay Aceh vẫn là khu vực hậu, nghèo đói và kém phát triển của Indônêxia. Đây là một nghịch lý và cũng là nguy cơ dẫn đến bất bình và xung đột.

2. Nhìn từ góc độ dân tộc

Aceh là một tộc người khá lớn ở Indônêxia, với số dân khoảng 5 triệu người. Họ thuộc chủng tộc Austronediên, nói địa phương thuộc ngữ hệ Melayu. Tuy nhiên, ngôn ngữ của họ hiện nay không phát triển, ít được sử dụng trong các ấn phẩm và trên các phương tiện thông tin đại chúng, bởi vì Bahasa Indônêxia-ngôn ngữ quốc gia của Indônêxia là điều kiện duy nhất cho các cơ hội thăng tiến và nhất là giáo dục. Vì vậy đa số người Aceh đã sử dụng ngôn ngữ này.

Người Aceh sống chủ yếu bằng nghề nông, trồng lúa nước và lúa nương. Ngoài ra, họ còn trồng mía, dứa, ớt, thuốc lá, chuối, cọ dầu, cao su, hồ tiêu... Người Aceh đi biển giỏi và có nghề đóng thuyền nổi tiếng. Ngoài ra họ còn có các nghề thủ công khác như nghề rèn, dệt, chạm khắc đá, sừng, nghề đan lát và nghề gốm.

Người Aceh theo đạo Islam và họ là những tín đồ rất trung thành và mộ đạo. Trước khi tiếp thu Islam vào khoảng thế kỷ XIII, Aceh đã từng chịu ảnh hưởng của văn hóa Ấn Độ thông qua Ấn Độ giáo, Phật giáo từ những thế kỷ VI-VII. Sự giàu có về khoáng sản, lâm sản và nông sản đã nhanh chóng thu hút các thương nhân đến lập nghiệp và buôn bán, hình thành mạng lưới các cảng thị nối liền các đảo của Aceh, khiến cho miền đất này từ lâu đã trở thành một thương cảng sầm uất, nhộn nhịp. Trong quá trình giao lưu buôn bán và trao đổi văn hóa, nhiều yếu tố văn hóa ngoại lai đã xâm nhập vào đời sống

của người dân ở đây. Tuy nhiên, người Aceh cho đến nay vẫn giữ được những giá trị của văn hóa truyền thống ngay cả khi những yếu tố văn hóa Islam đã trở thành bản sắc văn hóa riêng của họ. Chính điều này đã khiến cho Aceh có được những bản sắc dân tộc và văn hóa riêng của mình khác biệt với những khu vực khác của Indônêxia. Người Aceh luôn tự hào và kiêu hãnh về điều đó.

3. Nhìn từ góc độ tôn giáo

Khi Islam xâm nhập vào Indônêxia thì Aceh là một trong những trung tâm Islam lớn nhất của nước này. Khác với người Jawa-dân tộc chủ thể của Indônêxia chỉ là những người Muslim trên danh nghĩa, người Aceh đã được Islam hoá một cách sâu sắc. Họ rất trung thành và mộ đạo. Trên đất Aceh đã từng tồn tại những tiểu quốc Islam hùng mạnh và có thế lực lớn không chỉ đối với Indônêxia mà đối với cả khu vực. Nơi đây đã hình thành một đội ngũ trí thức Islam (Ulama) hùng hậu, có vai trò rất lớn trong đời sống tôn giáo cũng như trong đời sống chính trị, văn hoá xã hội của cộng đồng, nhất là trong giáo dục. Đội ngũ Ulama đã thực sự là những người lãnh đạo cộng đồng sau khi lật đổ được uy thế của giới quý tộc Uleebalang⁽²⁾ truyền thống, những người đã liên kết với thực dân Hà Lan và cùng với họ chèn ép, áp bức những người anh em cùng sắc tộc của mình. Ulama đã trở thành giới quý tộc mới, giới tinh hoa của dân tộc Aceh, có những đóng góp lớn trong phong trào khai sáng và cải cách giáo dục Islam. Khi thực dân phương Tây đến xâm chiếm Indônêxia, giới

Ulama đã lãnh đạo nhân dân Aceh tập hợp dưới ngọn cờ của Islam đấu tranh bảo vệ nền độc lập và tôn giáo của mình. Sau khi giành được độc lập, giới tinh hoa Aceh cũng như nhiều đảng phái Islam khác nuôi ý tưởng đưa Indônêxia trở thành nước Islam và nâng cao vai trò của Islam trong đời sống chính trị cũng như văn hóa xã hội của đất nước. Thế nhưng, Indônêxia đã trở thành một nước Cộng hòa, một nước đi theo con đường thế tục và Pancasila trở thành hệ tư tưởng quốc gia. Người Aceh đã thất vọng và bất bình khi thấy Islam - biểu tượng cố kết cộng đồng của họ bị đặt ra ngoài lề cuộc sống của đất nước. Vì thế, khôi phục lại vị thế của Islam, đưa Aceh trở thành một quốc gia Islam độc lập đã trở thành một trong những mục tiêu của phong trào li khai ở khu vực này. Trong khi đó, chính phủ Suharto đã tăng cường sử dụng các công cụ nhà nước để kìm chế các yêu cầu của Islam và ngăn chặn xung đột tôn giáo. Chính các chính sách này cũng góp phần củng cố thêm bản sắc tôn giáo của người Aceh. Vấn đề nhà nước Islam đã là một trong những thách thức quan trọng nhất đối với quan điểm của chủ nghĩa dân tộc Indônêxia và đã được giải quyết bằng bạo lực. Sukarno chuyển dứt khoát sang chống những người theo chủ nghĩa Islam bằng cách cấm đảng Masyumi⁽³⁾, đình chỉ Hội đồng lập hiến, và thay thế hệ thống chính trị dân chủ tự do bằng chế độ độc đoán Dân chủ có chỉ đạo. Sau đó, chế độ Trật tự mới tiếp tục đàn áp Islam và loại bỏ các yêu cầu về nhà nước Islam đồng thời đẩy mạnh hệ tư tưởng Pancasila thay thế hệ tư tưởng Islam.

Người Aceh đã thực sự thất vọng và Islam lại trở thành ngọn cờ hay một lí do để Aceh đi đến chủ nghĩa li khai.

4. Nhìn từ góc độ lịch sử

Aceh trong suốt tiến trình lịch sử của mình luôn tồn tại và phát triển như một quốc gia hoặc một khu tự trị độc lập. Trước khi thực dân phương Tây đến Đông Nam Á, Aceh đã từng là một tiểu quốc Islam với những triều đại hùng mạnh có thế lực trong khu vực như triều đại của vua Iskandar Muda (1607-1636)⁽⁴⁾. Cho đến trước khi gia nhập nước Cộng hòa Indônêxia, Aceh vẫn là một khu vực hành chính riêng biệt và trên thực tế chưa bao giờ trở thành thuộc địa theo đúng nghĩa của nó. Khi Indônêxia rơi vào tay thực dân Hà Lan, các nhà lãnh đạo và nhân dân Aceh vẫn bền bỉ chống ngoại xâm và Hà Lan chưa bao giờ chiếm được hoàn toàn Aceh và đã phải rút khỏi lãnh thổ Aceh vào năm 1942. Thời kỳ phát xít Nhật chiếm đóng Indônêxia, Aceh vẫn là miền đất tự trị và khi Nhật đầu hàng, Hà Lan quay trở lại Indônêxia thì Aceh lại là miền đất duy nhất của Indônêxia chưa bị Hà Lan chiếm lại và đã trở thành trung tâm của cuộc cách mạng chống Hà Lan của Indônêxia. Như vậy, trong suốt tiến trình lịch sử, Aceh luôn luôn tồn tại độc lập và ý thức cộng đồng về một miền đất độc lập, tự do đã được hình thành và củng cố theo thời gian. Khi sát nhập vào Cộng hòa Indônêxia thì Aceh ban đầu có vị thế là một khu tự trị, sau là vị thế một tỉnh của Indônêxia, nhưng khi quy chế tỉnh của Aceh bị bãi bỏ và Aceh bị sáp nhập vào tỉnh Sumatra thì người

dân Aceh cảm thấy mình bị phản bội, bị đẩy ra ngoài lề. Đây chính là một trong những nguyên nhân dẫn đến cuộc đấu tranh đòi độc lập của họ.

5. Chính sách của chính phủ Indônêxia

Chính sách của các chính phủ Indônêxia từ khi giành độc lập cho đến nay đối với các địa phương, nơi cư trú của dân tộc ít người nhưng lại có một lịch sử hào hùng như Aceh dường như luôn có những sai lầm hay có thể nói là bất ổn. Các cuộc xung đột sắc tộc xảy ra ở nhiều nơi cho thấy chính sách dân tộc, chính sách tập trung hoá quyền lực và tài chính vào tay chính quyền trung ương, dùng quân đội để đàn áp dã man các cuộc nổi dậy... và nhất là chính sách quản lí, khai thác nguồn tài nguyên thiên nhiên giàu có của địa phương nhưng không đầu tư thích đáng trở lại để phát triển kinh tế địa phương của Chính phủ đã là những nguyên nhân chính dẫn đến những cuộc xung đột không ngớt trên đất nước này. Không những thế, người Aceh lại có nhiều đặc điểm khác với các dân tộc khác ở Indônêxia, nhất là về lối sống văn hóa, lòng mộ đạo, về tính cố kết cộng đồng và tinh thần tự trị cao, trong khi đó các giải pháp của chính phủ đối với vấn đề xung đột ở Aceh lại không nhất quán và nhiều khi mang tính chất hai mặt. Từ khi lên nắm quyền vào năm 1965, Suharto đã mở rộng các thể chế cơ bản của nền Dân chủ có chỉ đạo, tập trung quyền kiểm soát chính trị và loại bỏ phe đối lập. Chính phủ đã đưa ra một bộ máy quan liêu chính phủ đồng nhất

xuyên qua tất cả các vùng (tỉnh, huyện và các xã) và các cơ cấu đồng nhất của chính quyền thôn. Quân đội đã được bổ nhiệm vào tất cả các cấp lãnh đạo của tỉnh, huyện và các cấp xã. Với cơ cấu chính quyền như vậy, chính phủ hy vọng loại bỏ được các khác biệt về thể chế ở các địa phương và giảm sự phân cách về dân tộc, tôn giáo và văn hóa để xây dựng một dân tộc thống nhất Indônêxia. Các đảng phái chính trị bị hạn chế. Vào năm 1974, các đảng bắt buộc phải hợp nhất thành hai đảng chủ yếu là Đảng dân chủ Indônêxia (PDI) và Đảng thống nhất phát triển (PPP). Đảng PPP đại diện cho tất cả các đảng Islam cho nên, tất cả những gì liên quan đến Islam từ tên đảng đến những biểu tượng và các tuyên bố về khuynh hướng tư tưởng của chúng đều bị loại bỏ. Golkar⁽⁵⁾ đã hoạt động với tư cách là một đảng của chính phủ, được phép tổ chức hoạt động chính trị ở các cấp khu vực và cấp xã, trong khi các đảng chính trị khác đã bị tước bỏ những quyền này. Về cơ bản, Trật tự mới đã duy trì các nguyên lý cơ bản của chủ nghĩa dân tộc, nhưng biện pháp lại hoàn toàn khác với quá khứ. Trật tự mới tuân theo Hiến pháp 1945 và Pancasila, như Sukarno trong Nền dân chủ có chỉ đạo, nhưng sử dụng các biện pháp áp đặt và đàn áp đối với các phe đối lập chính trị, nhất là các nhóm Islam và các phong trào mang sắc thái dân tộc chủ nghĩa.

Vì vậy, các vấn đề bất đồng của địa phương hầu như đã được giải quyết thông qua chế độ kiểm soát chặt chẽ này của chính phủ trung ương, nhưng chính chế độ tập quyền của chính phủ

lại nuôi dưỡng những bất đồng mới mạnh mẽ hơn và dẫn đến những phong trào li khai. Ở Aceh cũng vậy, các mối bất đồng trong quá khứ còn chưa được giải quyết nay những mối bất đồng mới lại bùng lên khi chính phủ không chỉ thất bại sự kiểm soát về chính trị mà còn tăng cường kiểm soát cả nguồn tài nguyên giàu có của nó. Trong khi đó, quân đội lại phản ứng lại bằng các cuộc đàn áp dã man đã góp phần làm cho người Aceh ngày càng phản ứng lại mô hình nhà nước Indônêxia. Vào giữa những năm 1990, một loạt các cuộc xung đột bạo lực lại nổ ra từ những mối căng thẳng do di sản của thể chế Trật tự mới sinh ra và dẫn đến sự từ chức của tổng thống Suharto vào tháng 5 năm 1998. Sau khi lên nắm quyền, Habibie đã nhanh chóng tiến hành các cuộc cải cách hệ thống chính trị nhằm tháo gỡ tình hình. Trong vài tuần, các đảng phái chính trị được phép thành lập, quyền kiểm soát đối với các phương tiện thông tin đại chúng được bãi bỏ, các tù nhân chính trị bắt đầu được thả tự do, và việc tuyên truyền về tự do và bầu cử đúng đắn cho nghị viện và tổng thống được tiến hành. Trong ít tháng, các phong trào li khai đã đẩy mạnh hoạt động ở Aceh, Đông Timor và Irian Jaya. Nhiều khu vực đã bắt đầu lên tiếng đòi tự trị và phân quyền. Bạo lực nổ ra nhanh chóng và Habibie đã mất quyền lực chính trị vào tháng 10 năm 1999, chắc chắn một phần vì ông không đủ khả năng giải quyết các cuộc bạo lực sắc tộc. Người kế nhiệm ông, Abdurrahman Wahid bị buộc tội bê bối vào tháng 7 năm 2001, nhưng ông cũng tự nhận

mình là người quản lý tồi và không giải quyết được các cuộc khủng hoảng ở địa phương và xung đột sắc tộc.

Megawati Sukarnoputri phải đương đầu với hầu hết các cuộc khủng hoảng này khi bà nhậm chức tổng thống và đã phải mất nhiều thời gian mới khôi phục được sự ổn định. Tuy nhiên, các biện pháp của Megawati dù đã cứng mềm đủ cả vẫn không giải quyết được vấn đề nan giải và hắc búa nhất đối với Indônêxia hiện nay là chủ nghĩa li khai của người Aceh⁽⁶⁾.

6. Yếu tố quốc tế

Phong trào li khai ở Aceh đã chịu tác động nhiều của các phong trào li khai trong khu vực và thế giới, nhất là các phong trào của các dân tộc thuộc thế giới Islam. Các phong trào li khai của những người anh em Muslim ở khu vực như phong trào li khai của người Moro ở miền Nam Philippin, phong trào li khai của người Muslim - Melayu ở miền Nam Thái Lan đã tác động không nhỏ đến tình cảm của người Muslim Aceh và khích lệ họ trong cuộc đấu tranh giành độc lập cho chính mình. Trong khi đó trên thế giới, sự tan rã của Liên bang xô viết, Nam Tư cũ đã dẫn đến nền độc lập của một số quốc gia dân tộc mà đa số là các nước có đông đảo tín đồ Muslim cũng trở thành tấm gương để các dân tộc thiểu số Muslim ở các nước khác noi theo. Không những thế, gần đây, tấm thảm kịch của người Muslim ở Irắc, Apganistan, Palestin... cũng tác động không nhỏ đến tinh thần của người Aceh, khích lệ họ đứng lên đòi lại sự công bằng cho những người anh em đồng giáo và cho chính mình.

Tất cả các yếu tố trên đều có thể là nguyên nhân dẫn đến cuộc khủng hoảng chính trị tại Aceh, nhưng chúng tôi cho rằng chính sách dân tộc và tôn giáo của chính phủ Indônêxia là mang tính quyết định nhất.

CHÚ THÍCH

1. Darul Islam: Từ Arập có nghĩa là ngôi nhà của Islam. Đây là tên cuộc khởi nghĩa ở miền Tây Jawa nổ ra vào năm 1948 chống lại sự hợp tác của chính phủ trung ương với Hà Lan và tháng 8 năm 1949 đã tuyên bố thành lập quốc gia Islam Indônêxia (Negara Islam Indônêxia gọi tắt là NII)
2. Uleebalang: Giới quý tộc lãnh đạo cộng đồng truyền thống của Aceh.
3. Masyumi: Một đảng Muslim lớn ở Indônêxia.
4. Iskandar Muda, Sultan của tiểu quốc Islam Aceh (1607-1636), *Từ điển bách khoa Indônêxia* (tiếng Indônêxia), Nxb P.T. Ichtiar Baru, Van Hoeve, Jakarta, tập 3, tr. 1495.
5. Golkar là chữ viết tắt của Golongan Karya có nghĩa là các nhóm chức năng được thành lập từ năm 1964. Tổ chức này bao gồm nhiều lực lượng xã hội khác nhau, trong đó phái quân nhân có ảnh hưởng mạnh nhất. Trong thời kỳ Trật tự mới, Golkar được sử dụng làm công cụ bảo vệ và duy trì quyền lực của phái quân sự và là chỗ dựa của chính quyền.
6. Sau khi áp dụng các biện pháp hoà giải với GAM (chữ viết tắt của Gerakan Aceh Merdeka - Phong trào Aceh độc lập), được thành lập năm 1976, chủ trương đấu tranh giành độc lập cho Aceh, không có kết quả, ngày 19-5-2003, Megawati đã ký sắc lệnh số 28-2003 ban hành tình trạng thiết quân luật tại Aceh và tuyên bố tiến hành chiến dịch tổng lực để tiêu diệt GAM, bảo vệ toàn vẹn lãnh thổ Indônêxia. Xem Phạm Thị Vinh, *Vấn đề Aceh ở Indônêxia*, đề tài cấp viện năm 2004, thư viện Viện nghiên cứu Đông Nam Á.